

נחמד למקרא

לעילוי נשמת
האישה הצדקנית
מרת עליזה בת מוזל טוב ע"ה
למשפחת מלכא

פנינים מתוך הספר 'נחמד למקרא' העתיד לצאת לאור בעז"ה | פרשת וישב

"ויהי בעת ההוא וירד יהודה מאת אוזיו ויט' עד איש
עדלמי ושימו זזירה" (לזו, א)

"עד איש עדלמי. נשתתף עמו".

ע"י ב"חזקוני" (כא, לא, כו, לג) שהקשה, האיך עשו אברהם ויצחק שותפות עם אבימלך, הלא אמרו חז"ל (סנהדרין סג:) אסור לאדם שיעשה שותפות עם עכו"ם, שמא יתחייב לו שבועה וישבע בע"ז שלו, והתורה אמרה "לא ישמע על פיך" (שמות כג, יג), וקא עבר על "לפני עור לא תתן מכשול" (ויקרא יט, יד).

וכה"ג יש להקשות על יהודה, לפמש"כ רש"י (כאן) שעשה יהודה שותפות עם חירה.

⋯

ונראה ליישב, בהקדים מה שיש להעיר עה"פ (פסוק יב) "וחירה רעהו העדלמי", איך נקרא חירה בתואר "רעהו", הלא אמרו חז"ל (בבא קמא לז:) דעכו"ם אינם בכלל רעהו.

אכן, לפמש"כ "רבנו בחיי" (שמות יא, ב) עה"פ "וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה", דקודם מתן תורה היו כל הבריות חברים כאחד, ונקראים "רעהו", ורק לאחר מתן תורה יצאו האומות מן האחווה והרעות, ונשאר השם הזה בעם ישראל בלבד, שנקראו אחים ורעים למקום, עיי"ש. לא קשיא מידי.

אולם, לפמש"כ הגר"א ע"י "פנינים משולחן הגר"א" (עמ' כזו), דאף קודם מתן תורה אין עכו"ם בכלל "רעהו", ומה שנאמר "וישאלו איש מאת רעהו" וכו', לא קאי על מצרים אלא על ישראל, עיי"ש. הדרא קושיא, איך נקרא חירה "רעהו". וכן קשה, לפמש"כ בשו"ת "אבני נזר" (או"ח, סי' שכד, סק"ו), שעכו"ם אינו בכלל רעהו לישראל, אך הוא רעהו לנכרי, עיי"ש. דהכא נקרא חירה "רעהו" כלפי יהודה.

⋯

וצריך לומר, דחירה לא היה עובד ע"ז ולא היה חשש שישבע בע"ז, ולכך הוי בכלל "רעהו", ושפיר עשה עמו יהודה שותפות [וכן צ"ל גבי אבימלך]. וכע"ז כתב ב"אילת השחר" (כאן), דאולי היה חירה גר תושב, ולכן הוא נקרא "רעהו", ומשו"ה עשה עמו יהודה שותפות, עיי"ש.

ויש להביא סימוכין לזה, דהנה ב"מדרש רבה" (במדבר י, ה) איתא "הרשעים קודמים לשמם, נבל שמו, גלית שמו, שבע בן בכרי שמו, אבל הצדיקים שמן קודמם, ושמו אלקנה, ושמו ישי, ושמו בועז, ושמו מרדכי, ושמו מנוח, דומין לבוראן (שמות ו, ג) ושמי השם", עיי"ש. והכא הרי כתיב "ושמו חירה", כדרך שנאמר אצל צדיקים, משמע שהיה אדם כשר, ושפיר הוי בכלל "רעהו".

ע"י עוד ב"בראשית רבה" (פה, ד), "רבנן אמרי, חירה הוא חירם שהיה בימי דוד, שנאמר (מלכים א, ה, טו) כי אוהב היה חירם לדוד כל הימים, למוד היה האיש הזה להיות אוהב לשבט הזה".

"ויקוזהו וישלכו אתו הברה והבור רק אין בו מים" (לז),
(כד)

"והבור רק אין בו מים. ממשמע שנאמר והבור רק, איני יודע שאין בו מים, מה תלמוד לומר אין בו מים, מים אין בו, אצל נחשים ועקרבים יש בו" (שבת כז).

ע"י ב"שפתי חכמים" (אות ס), מהיכן למד רש"י - "מים אין בו, אבל נחשים ועקרבים יש בו". ובפירושו "דבק טוב" (כאן) כתב, משום דאמר שני מיעוטים, ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות.

ע"י עוד בפירושו "אמרי דוסא" (כאן), "אין" ראשי תיבות 'א'בל 'י'ש 'נ'חשים. וכ"כ ב"מושב זקנים מבעלי התוספות". ובהגהות (שם, הערה 40) להגאון הרב אהרן שפירא שליט"א הביא, דב"דרשות רבי יהושע אבן שועיב" וב"חרדים" (מצות התשובה, פרק ד) איתא, "אין בו" נוטריקון 'א'בל 'י'ש 'נ'חשים ו'עקרבים 'בו'.

⋯

ולכאורה, יש לרמוז דברי חז"ל בקרא באופן אחר, דהנה תיבת "רק" מנוקדת בציר"ה [מלשון ריקני, שאין בו כלום], ויש מקום לנקדה בפת"ח [מלשון מיעוט, כמו אך], כלומר, והבור רק אין בו מים - אבל נחשים ועקרבים יש בו.

בנותן טעם להביא כאן, מש"כ "רבנו בחיי" (במדבר יא, טו) "כי בספר תורה שאינו מנוקד, ויכל האדם לקרוא ואם ככה את עשה לי, בקמ"ץ תחת השי"ן, כי האותיות כשאינן מנוקדות, סובלות כמה כוונות ומתחלקות לכמה ניצוצות, ומפני זה נצטוינו שלא לנקוד ספר תורה, כי משמעות כל מלה ומלה לפי הניקוד ואין משמעותה עם הניקוד כי אם ענין אחד, ובלתי ניקוד יוכל האדם להבין בה כמה ענינים נפלאים רבים ונכבדים, והבן זה, תצטרך אותו בהרבה מקומות" וכו'.

"ויקמו כל בניו וכל בנותיו לזוזמו וימאן להתזוזם ויאמר כי ארד אל בני אכל שאלה ויבך אתו אביו" (לז, לה)

"ויבך אתו אביו. יאחק, היה בוכה מפני ארתו של יעקב, אצל לא היה מתאבל שהיה יודע שהוא חי" (צ"ר פה, כא).

הנה, ב"בראשית רבה" (שם) [שהוא מקור דברי רש"י] איתא, "ויבך אתו אביו, זה יצחק. רבי לוי ורבי סימון אמרו, אצלו היה בוכה וכיון שיצא מאצלו היה הולך ורוחץ וסך ואוכל ושותה". ונראה, דחז"ל דרשו תיבת "אתו" מלשון "איתו", דאצלו היה בוכה, אבל כשיצא מאצלו היה רוחץ וסך ואוכל ושותה.

אולם, רש"י לא ניחא ליה להוציא התיבה ממשמעותה, לכן שינה מדרשת חז"ל וכתב - "היה בוכה מפני צרתו של יעקב", דלפ"ז תיבת "אתו" מתפרשת ככתבה, שהיה בוכה עליו.

וַיִּגְדַּל לְתַמְרָא לְאִמְרָא הַגֵּזָה זֹמִיךְ עֹלָה תַמְנַתָּהּ וְזִי (לְזוּ, יג)

בפשטות, מה שהוגד לתמר שיהודה עולה תמנתה, הוא ע"י שליח. אולם יתכן לומר, דברוח הקודש הוגד לה, כמש"כ רש"י לעיל (כו, מב) "ויגד לרבקה, ברוח הקודש הוגד לה" וכו'. וכע"ז כתב רש"י לעיל מיניה (כב, כ) עה"פ "ויגד לאברהם" וכו', "בשרו הקב"ה שנולדה רבקה בת זוגו". ולהלן (מט, א) "ואגידה לכם, ביקש יעקב לגלות את הקץ ונסתלקה ממנו שכינה" וכו'.

ויש להוסיף, שהוגד לה נמי ברוח הקודש, לעשות האי מעשה, כדרך שכתב רש"י להלן (פסוק כו) "יצאה בת קול ואמרה, ממני ומאתי יצאו הדברים, לפי שהיתה צנועה בבית חמיה, גורתני שיצאו ממנה מלכים" וכו'. ע"י עוד ב"בראשית רבה" (פה, ח), שהקב"ה זימן ליהודה מלאך הממונה על התאווה, כדי להעמיד מלכים, ונטה אליה אל הדרך בעל כורחו שלא בטובתו.

"הוא מוצאת והיא שלוחה אל זומיה לאמר לאיש אשר אלה לו אנכי הרה ותאמר הכר נא למי הזותמת והפתילים והבטה האלה" (לזו, כה)

יש לדקדק, מדוע נאמר "הפתילים" בלשון רבים, הרי לא נתן לה יהודה אלא את פתילו, שנאמר (פסוק יח) "ותאמר חתמך ופתילך ומטך אשר בידך ויתן לה". וביותר קשה, לפמש"כ רש"י (שם) "שמלתך שאתה מתכסה בה". וכן הקשה הרמב"ן (שם), עיי"ש.

ויש לבאר, עפמש"כ "בעל הטורים" (שם) "ופתילך, אותיות ותפילך. הפתילים (פסוק כה) התפילין". הרי שנתן לה יהודה את תפילו, לכך כתיב "הפתילים" בלשון רבים. ע"י עוד ב"מדרש תלפיות" (ענף יהודה), שדרש "פתילך" הוא ציצית, מלשון "פתיל תכלת" (במדבר טו, לח).

אולם, ע"י ברמב"ן (שם) שכתב, "חלילה שיקיים יהודה מצות ציצית ויזלזל בו לתת אותו בזימה". אכן, ע"י ב"כלי יקר" (שם) מה שהאריך בזה.

"הוא מוצאת והיא שלוחה אל זומיה לאמר לאיש אשר אלה לו אנכי הרה ותאמר הכר נא למי הזותמת והפתילים והבטה האלה" (לזו, כה)

הנה, בתרגום "אונקלוס" תרגם תיבת "נא" - "כען", והיינו עכשיו, דלא כרש"י (כאן) שפירש "נא" מלשון בקשה. וצריך להבין, מדוע בקשה מיהודה להכיר עכשיו - מיד.

ואפשר, דהנה מבואר ב"תוספות" (ב"מ נט). שתמר היתה קרובה להישרף ממש, וז"ל: "דכתיב היא מוצת, בלא אל"ף, כמו (איכה ד, יא) ויצת אש בציון, שהיתה קרובה לאש כבר, ולא שלחה לו אלא ברמז, אם לא היה מודה לא היתה מפרסמתו", עיי"ש. וזהו שאמרה לו "הכר עכשיו", בלא המתנת זמן, דאם לא יכיר עכשיו - תישרף ויאבדו שלש נפשות.

"ואזור יצא אזויו אשר על ידו השיני ויקרא שמו זרוז" (לזו, ל)

צריך ביאור, איך קרא יהודה לבנו - "זרוז", הא אחד מבניו של רעואל בנו של עשו (לו, י), היה שמו "זרח" (שם, פסוק יג). ודרשו חז"ל (יומא לח): "ושם רשעים ירקב (משלי י, ז), אמר רבי אלעזר, רקיבות תעלה בשמותן, דלא מסקינן בשמייהו". ופרש"י (שם) "לא יקרא אדם לבנו שם אדם רשע".

כה"ג יש להעיר, על מה שקרא בנימין לבנו - "אחי" (ע"י רש"י להלן מג, ל), הלא עה"פ (לב, יב) "הצילני נא מיד אחי מיד עשו", דרשו חז"ל (ע"י "מדרש אגדה" שם), בן היה לו לעשו ושמו "אחי".

ספסוף

ויש ליישב, עפמש"כ ה"פני יהושע" (כתובות קד:), דהקפידא שלא לקרוא בשם של אדם רשע, הוא רק אם עצם השם מורה על כך שהיה רשע, עיי"ש. לפ"ז א"ש, איך קרא יהודה לבנו "זרח", דעצם השם אין לו משמעות של אדם רשע [כנמרוד]. ואדרבה, נקרא כן ע"ש זריחת מראית השני (רש"י כאן).

וכע"ז מובא בספר "דרך שיחה" (ח"ב, עמ' קעד) בשם הגר"ח קנייבסקי שליט"א, "מה שאין קורין על שם של רשע, היינו רק כשזה על שמו של אותו רשע, אבל אם יש סיבה מיוחדת לקרוא שם זה, אבל אין זה על שמו - אין קפידא בזה".

אולם, ע"י ב"שם הגדולים" (מערכת א, אות לד) למרן החיד"א שכתב, שגם באופן שאינו קורא על שם של הרשעים שבשם זה, ואף שיש לו טעם אחר בקריאת שם זה - אסור.

ספסוף

בשו"ת "יהודה יעלה" (ח"א, או"ח, סי' קצט) כתב לחדש, דכיון דהאיסור לקרוא בשמו של אדם רשע, נלמד מן הפסוק במשלי (י, ז) "ושם רשעים ירקב", א"כ כל האיסור הוא רק מאותו זמן שאמר שלמה המלך פסוק זה ברוח הקודש, אבל בדורות שקדמו לו, יש לומר, שלא הקפידו על כך. ובזה יישב, איך נקרא שאל המלך בשם זה, הלא שאלו בן הכנענית המוזכר בתורה, היה זמרי בן סלוא שהיה רשע, עיי"ש. לפ"ז א"ש נמי, איך קרא יהודה לבנו "זרח", ולא חשש ל"שם רשעים ירקב".

וכע"ז כתב ליישב ה"פרדס יוסף" (פרשת קרח, אות ה) גבי קרח, דכיון דנולד לפני מתן תורה, י"ל דלא היה או ענין זה דלא מסקינן בשמות רשעים. והביא ראיה לזה, מקרא דהכא, עיי"ש.

ספסוף

יש לציין, לדברי "רבנו חננאל" (יומא שם) "שם רשעים ירקב, שאין אדם נקרא בזה השם ומצליח". דנראה מדבריו, דאין איסור לקרוא בשם אדם רשע, ורק עצה טובה קמ"ל, שאדם שנקרא בשם רשע אינו מצליח. שו"ר שכ"כ בספר "הערות למסכת יומא" (שם) בביאור דברי "רבנו חננאל", עיי"ש. לפ"ז לא קשיא מידי.

"ויהי כהיום הזה ויבא הביתה לעשות מלאכתו ואין איש מאנשי הבית עם בבית" (לזו, יא)

"לעשות מלאכתו. רצ ושמואל, חד אמר מלאכתו ממך, וחד אמר לעשות צרכיו עמה, אלא שנראית לו דמות דיוקנו של אביו וכו', כדאיחא צמסכת סוטה" (לזו:).

צריך ביאור, מדוע דרשו חז"ל את יוסף הצדיק לגנאי. ובפרט, שאפשר לדרוש כפשוטו למלאכתו ממש. וב"שפתי חכמים" (אות ג) הביא בשם "תוספות" (סוטה שם, ד"ה לעשות), משום דכתיב "ויבא הביתה", שהוא מלשון ביאה.

עוד יתכן לומר, מהוספת הכתוב - "ואין איש מאנשי הבית שם בבית", דהנה בסמוך (פסוק יב) נאמר "ותתפשהו בבגדו לאמר שכבה עמי" וכו', ואי קרא "ואין איש" וכו', הוא סיבה להא "ותתפשהו בבגדו" וכו', א"כ הו"ל למימר "ואין איש" וכו', בריש קרא התם. אלא ודאי דקאי על ריש קרא דהכא - שבא יוסף לעשות מלאכתו, ומאי הוי שאין איש בבית לענין מלאכתו ממש, אלא שכיון שידע שאין איש בבית, בא לעשות צרכיו עמה.